

Rozhovor ŠKOLA JAKO EXPONÁT

*Ptali jsme se v Národním pedagogickém muzeu v Praze vedoucí Oddělení dějin školství
Mgr. Magdalény Šustové.*

Mohla byste prosím čtenářům nastínit historii muzea a obsah sbírkového fondu?

Muzeum má šest tzv. podsbírek – jednu tvoří didaktické obrazy a tzv. umělecká sbírka, do níž patří dvoj- i trojrozměrné objekty; dále pak archiv písemností tvořený jednak pozůstalostmi po učitelích (speciální pedagog a spoluzakladatel Jedličkova ústavu František Bakule či profesor Václav Příhoda), jednak předměty, jako jsou vysvědčení, školní rozvrhy či pochvalné lístky. Třetí je podsírka školního nábytku a didaktických pomůcek, která není příliš rozsáhlá, protože muzeum bylo „znovuzaloženo“ v padesátých letech 20. století – od konce 19. století fungovalo na základě spolkové činnosti, a to tedy až do jejího zákazu spolkové činnosti – což se právě na chodu muzeí značně odrazilo. Spolkové pedagogické muzeum převzal stát a hodně trojrozměrných pomůcek bylo tehdy rozdáno do škol. V osmdesátých letech 20. století bylo nařízeno předat trojrozměrné pomůcky na přírodovědné předměty do Národního technického muzea. Čtvrtá podsírka jsou školní mapy. Pátá pak fotografie, která je hojně využívána pro výstavy i odborné publikace.

Shromažďuje jak tradiční fotografie dětí ve škamnách, tak i fotografie školních budov a jejich interiérů, pedagogických osobností. Šestou podsírkou jsou učebnice a pedagogické časopisy. Tím, že naši otcové zakladatelé byli Češi, věnovali se při sběru předmětů české škole, máme deficit informací o německých školách na území naší republiky a dnes se tyto předměty hůře shání.

Historie knihovny, která je součástí muzea, je dost složitá, od muzea se odtrhla v roce 1919 a v roce 2011 při rušení UIV (Ústav informací ve vzdělávání) byla včleněna do muzea. V jejím fondu je uchovávána především kontinuální řada česky psaných učebnic od devatenáctého století do současnosti, ale také pedagogická literatura, a slouží současným pedagogům a studentům učitelství.

Která muzea v širším okolí se také věnují škole či pedagogům?

Muzeum Komenského v Přerově má také školní sbírky, řada muzeí má školní expozici, většinou je to výsekově nějaká třída a expozice se váže ke každodennosti; velmi pěknou sbírku,

kteřá se vztahuje ke školství, má také Muzeum východních Čech v Hradci Králové. V Bratislavě je muzeum školstva a pedagogiky, několik jich je na Balkáně, v Lublani, v Bělehradu, jedno je v Bulharsku, v Německu je součástí univerzity v Bielenfeldu, v Glasgow ve Skotsku nebo ve francouzském Rouenu.

V přízemí jsem viděl upoutávku na aktuální výstavu – portrét J. A. Komenského...

Nemáme velké výstavní prostory, a tak máme stálou expozici a k tomu vždy jednu krátkodobou výstavu. Nyní běží (do 1. prosince 2019) výstava historických portrétů Komenského a jeho současníků. Podařilo se nám realizovat velmi zajímavou zápůjčku z Oblastního muzea v Lešně, a to pohár z 16. století, který původně náležel Jednotě bratrské, jejíž členové ho v době třicetileté války odvezli do polského Lešna. Zdejší bratrský sbor (dnes kostel sv. Jana) jej zanesl do inventáře svého majetku. V tomto sboru Komenský pracoval, velmi pravděpodobně se tedy poháru dotýkal (*smích*). Příští rok uctíme 350. výročí úmrtí Učitele národů výstavou *Komenský v komiksu*, která bude orientována na dětské návštěvníky, ta současná je spíše pro dospělé. Pro školy průběžně připravujeme výstavy k historickým výročím v elektronické podobě – Marie Terezie aj.; když si škola napíše (baronova@nmpk.cz), tak digitální verzi bezplatně zašleme, a učitelé si ji mohou vytisknout a vystavit nebo ji jinak použít při výuce. Tyto předpřipravené panely mají u škol velmi kladný ohlas a my máme radost, že školám můžeme pomoci. Máme nabídku řady vzdělávacích programů – <https://www.nmpk.cz/pro-skoly>. Jsou orientovány historicky, navštěvují je především žáci základních škol, ale máme program i pro mateřské školy, v němž se předškoláci dozvídají, jak to ve škole vypadalo a co je čeká, ale aby si také vyzkoušeli, co to je jít do muzea a jaká pravidla chování se mají v této instituci dodržovat a k čemu muzeum slouží.

Náš rozhovor vznikl tak trochu jako důsledek úklidu na katedře, kdy jsme již nástěnné obrazy nechtěli ani intenzivně používat, ale ani vyhodit.

Řada škol vůbec netuší, jak cenné jsou třeba obrazy, které mají ve svých sbírkách, řeknou si „je to starý a špinavý, půjde to na skládku“. My se snažíme školy přemlouvat, aby nám daly o nepotřebných pomůckách vědět, a snažíme se maximum převzít do sbírek. Jsme rádi, když se na nás někdo obrátí – existuje skupina lidí, která školy objíždí a skupuje tyto předměty na prodej, často do zahraničí, čímž víceméně nenávratně mizí naše kulturní dědictví. Pokud máte takové nepotřebné pomůcky, je možné napsat na e-mail sustova@nmpk.cz nebo nás kontaktovat telefonicky na čísle 257 533 455.

Ústup školního plakátu je asi nezvratný, ať prostý obrazový materiál nebo předpřipravené materiály, jako je vaše digitální výstava, jej zřejmě nahradí. Co učebnice, ta je po tabuli nejikoničtějším symbolem školního vzdělávání, v jaké fázi vývoje se nyní nachází?

Školní plakát je už takový dinosaurus, pár firem je ještě vydává, ale jeho éra zjevně končí. Pomocné literatury, jako jsou slovníky, metodické materiály, přibýlo, zde je nabídka obrovská. Jelikož se věnuji historii výuky dějepisu, mám prostudováno hodně historických učebnic tohoto předmětu a musím říct, že úplně nejlepší učebnice vycházely na přelomu devatenáctého a dvacátého století a za první republiky. Podle mne je kvalita těchto učebnic hodně dána tím, že tehdy je psali učitelé z praxe, jako byl třeba v dějepisu ikonický Eduard Štorch, povoláním učitel dějepisu. Napsal trojdílnou učebnici, která je jako jedna z prvních učebnic dějepisu koncipovaná pracovní, používal velmi jednoduchý jazyk. Dnes píšou učebnice lidé, kteří často pracují na univerzitách a děti zavalí

cizími slovy, hromadou dat a dlouhými souvětími. Právě při srovnání historických a současných učebnic je dobře patrné, že starší učebnice psali evidentně lidé z praxe, kteří obsah uměli pro děti zjednodušit a použít jednoduchý jazyk.

Když se podíváte na učebnice pro měšťanskou školu, dnešní druhý stupeň základní školy, tak potkáte věc, která se mi líbí – tzv. přírodověda zahrnovala biologii, fyziku a chemii a tyto předměty se učily jako celek. Například se děti na louce dozvěděly něco o rostlinách a zvířatech, které se na ní vyskytují, ale také jak a čím se taková louka hnojí, proč jsou na obloze mraky atd.

Druhá zajímavá věc, která je nápadná především u slabikářů, je jejich fyzická velikost – bývaly většinou formátu A5 a rozsahem do sto stran – dnes vidíte slabikáře formátu A4, obvykle ještě doplněné pracovním sešitem. Domnívám se, že velikost učebnic ovlivňovala jednak snaha o co nejmenší výrobní náklady, ale také fakt, že podle školského zákona z roku 1869, který platil až do roku 1948, mohly děti chodit do školy z místa vzdáleného až 4 kilometry. Snahu ušetřit na výrobních nákladech vidíte i dnes, řada nakladatelství šetří na ilustrátorech a graficích, řada učebnic je vizuálně zanešená.

U elektronických učebnic je otázkou, zda děti dokáží udržet pozornost stejně jako u učebnice papírové; dále je to v poslední době tolik diskutovaná zdravotní stránka používání monitorů. Elektronizaci našich životů se nevyhneme, ale její množství zůstává samozřejmě otázkou. Tyto trendy vidíme i třeba v muzejnictví, kdy je samozřejmě lákavé, že předměty můžeme rozhybat, doplnit je mapou a podobně, ale musíme se naučit zachovat určitou míru, protože pokud bude expozice postavená jenom

na elektronice, co ale budeme dělat, až bude výpadek elektrického proudu? Pro mne je vzorem britské muzejnictví, které nové technologie využívá, ale expozice jsou stále založeny na trojrozměrných věcech – a to si myslím, že platí i o výuce.

Celá vaše budova působí útlocuným dojmem, zmíněné programy zvládnete i pro třicet dětí? Mimochoodem, počty dětí ve třídě z mé zkušenosti pražských škol děsivě narůstají, 32 prvňáčků, to mi přijde opravdu mnoho.

Ano zvládneme, pokud je to větší skupina, tak si ji rozdělíme, a polovina jde s pracovními sešity do expozice, druhá pracuje na programu a pak se vymění. Obzvláště u prvňáčků, kterým se musíme hodně věnovat, preferujeme menší skupiny, aby návštěva muzea splnila svůj účel. Velký počet dětí ve třídě je nešťastný, ale za první republiky byl normativ na třídu šedesát dětí v Čechách a na Moravě, na Slovensku a Podkarpatské Rusi až osmdesát dětí.

Vidíte, to mi připomíná výročí 100 let od zrušení celibátu učitelek; je mi stále zatěžko představit si příčinu takového nařízení, natož pak délku jeho trvání.

Celibát učitelek byl zrušen v roce 1919, jeho vznik souvisel s platy. Základ mu dal v roce 1869 Hasnerův zákon, tedy nový školský zákon. Do jeho vydání nemohly ženy působit jako učitelky oborů mimo ruční práce, tento zákon to změnil, ale učitelky měly nižší platy. Logicky volaly po platové rovnosti, které se sice dočkaly, ovšem jelikož se dle tehdejší legislativy učitelé měli cele věnovat přípravě na povolání, bylo stanoveno, že učitelkému povolání se mohou věnovat pouze svobodné ženy, které se nemusí starat o rodinu; omezení se nevztahovalo na učitelky ručních prací.

Celibát učitelek byl hojně veřejně diskutován a existovalo hnutí za jeho zrušení, pravdou je, že jeho zrušení v roce 1919 bylo souhrou několika příhodných momentů – jednak ženy dostaly volební právo, a tak se problém stal významným volebním tématem, jednak podpora T. G. Masaryka. Ale pozor, za hospodářské krize byl na vdané učitelky činěn velký nátlak, aby přestaly učit a uvolnily místa nezaměstnaným učitelům, kteří měli rodinu; pak znovu za protektorátu, po odstoupení Sudet a také ze Slovenska a Podkarpatské Rusi přišlo hodně učitelů a panovala mezi nimi velká nezaměstnanost, proto byli učitelé nad 55 let penzionováni, stejně jako vdané učitelky.

České školství je z mého pohledu v neuzavřeném cyklu, není mi jasné, zda reforma odstartovaná před patnácti lety vlastně už doběhla nebo se rozmyla do neohraničeného horizontu – je v oblasti reformem českého školství inspirace hodná reflexe?

Myslím, že tzv. příhodovská reforma třicátých let 20. století toto nabízí. Má hluboké kořeny sahající do počátku 20. století, které jsou velmi pěkně vidět u již zmíněného Štorcha, který již před první světovou válkou bral děti na archeologické vykopávky, psal své první články o didaktice dějepisu, ve kterých nabádal k opouštění memorování. Po vzniku Československa veřejná

Foto Petr Šolar

debata o směřování školství sílí a čerpá inspirace nejen v okolních evropských státech, ale také v USA, kam jezdili Václav Příhoda nebo Stanislav Vrána, který působil ve zlínských školách.

V roce 1929 bylo vyučování dle nových zásad zahájeno na pěti reformních školách a záhy se prokázaly první pozitivní výsledky. Práci reformních škol značně ovlivnila hospodářská krize, protože proti tehdejšímu normativu 60 žáků ve třídě reformisté požadovali snížení na 30–40, což vede k požadavku na větší školy, více učitelů a tedy i více finančních prostředků. Přes tuto nepřízeň byla řada prvků, které se osvědčily, v roce 1933 implementována do osnov. V dalších letech se diskutovalo, jak dále s reformou pokračovat, pak ale přišla druhá světová válka a reformní snahy vytlačily zcela jiné problémy. Po válce pak byly vzory školství již hledány úplně jinde.

Je u vás v muzeu někdo, kdo by se věnoval historii kurikulárních, myslím koncepčně základních dokumentů?

V našich sbírkách jsou uloženy definitivní verze těchto dokumentů, které vycházely jako příležitostné publikace, eventuálně byly publikovány ve Věstníku Ministerstva školství. Dokumenty samotné však vznikaly obvykle na Ministerstvu školství, proto by materiály

těchto pracovních skupin měly být uloženy v jeho archivním fondu v Národním archivu. Zůstává otázkou, zda tam byly tyto dokumenty předány a v jaké formě. Můžeme sledovat diskusi v odborném i třeba denním tisku, tam ale zase vidíte jen určitou výseč diskuse. Dnešek je ještě složitější novými komunikačními kanály – když si uděláte diskusní skupinu na Facebooku, tak já jako historik po ní v příštím století stopu nenajdu. Výhodou třeba první republiky je dochovaná debata na stránkách odborného tisku.

I když stojím mimo pedagogickou praxi, myslím si, že zásadním problémem je, že při tvorbě těchto dokumentů je otevřen malý prostor pro vyslovení názoru učitelů z praxe. Když se podíváte na zmíněnou příhodovskou reformu, uvidíte, že stála na zkušených a nadšených učitelích, kteří měli prostor vyslovit se k novým způsobům výuky a hovořit o svých zkušenostech. Druhým problémem je, že co chvíli je do vzdělávacích programů přidána nějaká novinka – jednou je hodina tělocviku navíc, podruhé důraz na finanční gramotnost, ale nikdy nezazní, co by tedy mělo být vypuštěno, když počet vyučovacích hodin zůstává víceméně stejný.

*Moc děkujeme za příjemný rozhovor, přežeme hodně zdarů a pracovního elánu.
Za redakci se ptal Petr Novotný.*